

EEN ZUID-AFRIKAANSE MARILYN MONROE

De beeldvorming van Ingrid Jonker in Nederland

RICK HONINGS

Afrikaner and African

Leiden is befaamd om zijn muurgedichten. Van alle in totaal 103 verzen, in circa drieëndertig talen, zijn er twee van Zuid-Afrikaanse auteurs: 'Taalles' van Elisabeth Eybers (1915-2007) en 'Die kind wat dood geskiet is deur soldate by Nyanga' van Ingrid Jonker (1933-1965). Beide verzen zijn sinds 1998 te vinden in de Stevenshof. Het verschil tussen de twee dames kon niet groter zijn. Eybers vestigde zich in 1961 in Nederland, maar bleef haar leven lang in het Afrikaans schrijven. Al haar bundels, vol met rijmende en vormvaste poëzie, verschenen zowel in Nederland als in haar land van herkomst. Samen met Ida Gerhardt en M. Vasalis wordt zij gerekend tot de grootste naoorlogse dichtersessen van ons land.¹ Ze ontving eredoctoraten en won vrijwel alle grote literaire prijzen. De kroon op haar literaire loopbaan was de toekenning van de P.C. Hooftprijs in 1991. Haar *Versamelde gedigte* (2004) tellen zeshonderd verzen. Tot haar negentigste jaar bleef ze gedichten en bundels maken, algemeen erkend en geprezen.

Hoe anders was het lot van de jonggestorven dichteres Ingrid Jonker. Zij wordt wel de Jacques Perk van de Zuid-Afrikaanse Zestigers genoemd. Bekendheid verwierf ze dankzij de publicatie van *Rook en oker* (1963), vol vrije en niet-rijmende poëzie, vooral over moederschap en kind zijn.² In februari 1964 werd de bundel bekrond met de APB-Prys vir Letterkunde. Ingrid Jonker werd niet ouder dan eenendertig. In de nacht van 18 op 19 juli 1965 liep ze in Kaapstad bij de

Dreankeerbaai de zee in. Haar levenloze lichaam werd pas 's morgens gevonden: 'My lyk lê uitgespoel in wier en gras / op al die plekke waar ons eenmaal was.'³ Hiernee kwam er een einde aan een kleurrijk leven dat zich in de culturele kringen van Zuid-Afrika had afgespeeld. Het kende diepe dalen: de stemmingswisselingen, teleurstellingen, depressies en de moeizame verhouding met haar vader Abraham Jonker, een conservatieve schrijver en politicus van de Nasionale Party.

Jonkers *Versamelde Werke*, tien jaar na haar overlijden uitgegeven, bevatten slechts zo'n honderd gedichten. Na haar dood groeide ze in kleine kring uit tot een cultauteur, maar bij het grote publiek raakte haar werk grotendeels in de vergetelheid. Pas in 1994 kwam er een *revival*. Op 24 mei las Nelson Mandela als president in het parlement 'Die kind' voor. Hoewel hij een Engelse vertaling citeerde, maakten zijn woorden indruk:

Die kind is nie dood nie
die kind lig sy vuiste teen sy moeder
wat Afrika skreun skreun die geur
van vryheid en heide
in die lokasies van die omsingelde hart⁴

Jonker had het gedicht naar eigen zeggen geschreven als aanklacht tegen een schietpartij in maart 1963, waarbij de politie op een moeder en haar kind onder vuur nam. Later herinnerde Jonker zich: 'Go back to the days in March, 1960, when blood flowed in this land. For me it was a time of terrible shock and dismay. Then came the awful news about the shooting of a mother and child at Nyanga. The child was killed. The mother, an African, was on her way to take her baby to a doctor. The car she was in was fired on by soldiers at a military camp. I saw the mother as every mother in the world. I saw her as myself.'⁵ Voor Jonker was het overleden kind niet dood, maar springlevend – als onsterfelijk verzetssymbool: 'die kind wat 'n man geword

het trek deur die ganse Afrika / die kind wat 'n reus geword het reis deur die hele wêreld / Sonder 'n pas'.⁶

Mandela presenteerde Jonker als een sterke vrouw die zich, varend op haar eigen kompas, verzet had tegen de raciale ongelijkheid toen dit nog niet vanzelfsprekend was:

She was both a poet and a South African. She was both an Afrikaner and an African. She was both an artist and a human being. In the midst of despair, she celebrated hope. Confronted with death, she asserted the beauty of life. In the dark days when all seemed hopeless in our country, when many refused to hear her resonant voice, she took her own life.⁷

Dat Mandela als eerste zwarte president ervoor koos het werk van een blanke Afrikaner te reciteren, laat zien dat hij zich als nationale verzoener wilde presenteren.⁸ Vanaf dat moment nam de aandacht voor deze vergeten dichteres een hoge vlucht, ook in het buitenland. Ze werd een tot de verbeelding sprekende cultfiguur.⁹ De receptie van haar leven en werk in Nederland staat in dit verkennende artikel centraal. Wat was de verhouding tussen Jonker en Nederland? En hoe werd ze na haar dood gerepresenteerd?

Wachtijd in Amsterdam (1965)

Zoals gezegd won Ingrid Jonker in 1964 de prestigieuze prijs van de Afrikaanse Pers Boekhandel (APB). De toekenning was niet zonder strubbelingen verlopen. De uitgever had geprobeerd de dichteres ertoe te bewegen enkele politiek-kritische gedichten uit *Rook en oker*, zoals 'Die kind', af te zwakken of te schrappen. Daartoe was zij niet bereid. Uiteindelijk werd het vers onder de ingekorte titel 'Die kind' alsnog opgenomen. Ondanks alle gedoe beschouwde Jonker de prijs als een blijk van erkenning.¹⁰

In de Nederlandse dag-, week- en maandbladen werd, voor zover is na te gaan, geen melding gemaakt van Jonkers bekroning. Alleen in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1965), in het 'Verslag aangaande Zuid-Afrika', wijdde Jan Ploeger er enkele regels aan. Daarin vermeldde hij ook dat gedichten uit de bekronde bundel inmiddels waren vertaald in het Nederlands, Zweeds, Duits en Engels. De Wereldomroep Radio Nederland had enkele van Jonkers verzen uitgezonden.¹¹

Het prijzengeld stelde haar in staat een lang gekoesterde wens in vervulling te laten gaan: op reis! Haar aanvankelijke plan was om een tijdlang in Nederland te gaan studeren en daarna een tocht door Europa te maken. Aan de Universiteit van Amsterdam wilde zij zich in de poëzie verdiepen. Reeds in 1963 had ze daarom al een brief geschreven aan de Nederlandse ambassade in Pretoria om te informeren naar beschikbare studiebeurzen. Die poging om naar Nederland te gaan was mislukt. In 1964 zou ze hier wel in slagen.¹²

Op 27 maart 1964 vertrok ze per boot richting Engeland. Ze bezocht eerst Londen. Half mei 1964 arriveerde ze in Amsterdam. De Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging (NZAV) liet haar ophalen en zorgde voor een onderkomen. Tot haar verbijstering hing er in haar kamer geen spiegel. Daarom nam ze vaker dan normaal een douche – in de badkamer kon ze zichzelf wel bekijken – waarmee ze de andere bewoners tot last was. Maar: 'Ek vind dit nogal nodig om in kontak te bly met my eie liggaam'.¹³

In Amsterdam wandelde ze langs de grachten in de binnenstad. Wachtend op de komst van haar minnaar, de schrijver André Brink, schreef ze het vers 'Wagtyd in Amsterdam'. Ze droeg het zowel aan Brink op als aan Jack Cope, met wie ze eveneens een relatie had: 'Ek kan net sê ek het op jou gewag / deur westerse nagte / by haltes / in lane / by gragte / op vliegvelde / en die galg van trané'.¹⁴ Nederland kon Jonker maar matig bekoren. Ze voelde zich er somber en verloren. Brink zou hier later over opmerken:

Die drome om oortsee te wees en hoe wonderlik dit daar sal wees, was so anders as die werklikheid om daar te kom en eintlik nie 'n mens te ken nie en verwerp te voel [...]. Sy wou met al die groot kunstenaars kennis maak en hulle het ook maar nie veel belang gestel nie want hulle het hulle eie dinge gehad om te doen.¹⁵

Jonker maakte onder meer kennis met Simon Vinkenoog. Haar poëzie, zonder vaste versvormen, rijm, interpunctie en hoofdletters, sloot naadloos aan bij de uitgangspunten van de Vijftigers. De oude Vinkenoog herinnerde zich later niet veel meer van de ontmoeting. Was hij weer *stoned*? In 2007 schreef hij op zijn weblog dat het hem achteraf speet dat hij niet van de hoed en de rand had willen weten: 'soms betreur je dat achteraf, als je bijvoorbeeld leest dat de Zuid-Afrikaanse dichteres Ingrid Jonker bij me op bezoek is geweest, en ik dat niet meer weet. Wie al niet mijn deur plat liepen in de tijd dat Olivier Boelen me wel eens vroeg: Wat ben je eigenlijk, schrijver of sociaalwerker?'¹⁶

In 1966 verscheen een herdenkingsbundel: *In memoriam Ingrid Jonker*. Het bevatte onder meer een vers dat Vinkenoog voor haar zou hebben geschreven: 'Dauwkorrels vingen mijn handen'. In werkelijkheid bleek het een gedicht te zijn van Paul van Ostaïen, 'Elise Laskerschütler', waarmee Vinkenoog niets van doen had.¹⁷ Een anoniemus had de laatste regels van Van Ostaïen voor de situatie toepasselijk gemaakt, door haar naam in te voegen: 'Uw verzen zijn als sterren, Ingrid, / die de onmetelijkheid van de hemel beduiden'. Ook de dichter Cees de Jong stond stil bij haar dood: 'je herinnering zweeft bij de zee / je woorden blijven bestaan'.¹⁸ Dat zou een profetische uitspraak blijken te zijn, al duurde het nog geruime tijd voordat deze bewaarheid werd.

Een losgerukte loot (1994)

Tussen 1965 en 1993 komt de naam Ingrid Jonker, voor zover valt na te gaan, in de Nederlandse media niet voor. Pas in 1994 kwam daar verandering in. Op 22 april van dat jaar, een maand vóór Mandela's declamatie in het parlement, gaf Henk van Woerden een interview. De aanleiding was de verschijning van zijn gelauwerde roman *Moenie kyk* (1993). Het autobiografisch verhaal beschrijft de lotgevallen van een Nederlandse familie in Zuid-Afrika na de oorlog. Van Woedens afkeer van Apartheid ('smeerlappertij') en het gevoel als blanke machteloos te staan tegenover het systeem, hadden hem doen besluiten op zijn eenentwintigste terug te keren naar Nederland. In dat gevoel niets te kunnen utruchten, voelde hij zich verwant met een toen nog onbekende schrijfster:

De dichteres Ingrid Jonker, heel getalenteerd en in Zuid-Afrika heel bekend, is aan dat blanke schuldgevoel bezwaken. Ze heeft zelfmoord gepleegd door de zee in te lopen [...] Ze kon niet tegen het gevoel een van de stam losgerukte loot te zijn, zich nergens mee te kunnen identificeren. Ik kende haar niet persoonlijk, maar wel de kring waarin ze verkeerde.¹⁹

Na de voordracht van Mandela pikten ook Nederlandse kranten haar naam op. In de boekenbijlage van *Trouw* verscheen een berichtje van de literatuurwetenschapper Hans Ester. Volgens hem raakte 'Afrikaanstalig Zuid-Afrika' niet uitgepraat over 'Die kind'. Ook hij maakte melding gemaakt van haar tragische dood. Haar poëzie was alleen nog in het Engels te krijgen. (Jonker stond overigens wel in alle belangrijke Afrikaanstalige bloemlezingen.) Enkele maanden later zou een nieuwe uitgave van haar verzameld werk verschijnen: 'Dan kan Ingrid Jonker, drie decennia na haar dood, een nieuw Zuid-Afrika veroveren met haar gedichten, over het kind dat gelukzalig opgaat in

zijn spel, over de broosheid van het menselijk geluk, en over het water dat alles uitwissen kan.²⁰

De heruitgave van de *Versamelde Werke* kreeg in Nederland overigens maar weinig aandacht. Alleen *Trouw* wijdde er een artikelje aan, wederom van de hand van Ester. Daarin legde hij de nadruk op Jonkers fascinatie voor de dood en het feit dat ze haar levenseinde al in haar poëzie had beschreven. Over haar thematiek merkte hij op:

Ingrid Jonker struikelt permanent over de onvermijgbaarheid van de dingen en de menselijke ervaringen. De zuiverste eenheid op aarde ziet zij belichaamd in het kind, maar die eenheid is van korte duur. Haar gehele werk staat in het teken van de zoektocht naar liefde en geluk en van de troost zowel als de bedreiging van het water. Zij koos de dood door verdrinking.²¹

De Leidse schrijver Jan Biezen droeg zijn bundel *Die vrou van die see* (1994) aan Jonker op. Hierna werd het weer een tijd stil rond de Afrikaanse dichteres.

Ideaal en werkelijkheid (1999-2000)

Vanaf 1999 – vierendertig jaar na haar dood – neemt de reputatie van Jonker in Nederland een hoge vlucht. Tijdens het festival De Winternachten op 31 januari te Amsterdam las Henk van Woerden voor uit haar werk. Gerrit Komrij, die in september gastschrijver zou worden aan de Leidse universiteit, was er ook bij; hij werkte op dat moment aan *De Afrikaanse poëzie in 1000 en enige gedichten*.²² Verder waren Breyten Breytenbach, Michael Zeeman en Carl Niehaus, de Zuid-Afrikaanse ambassadeur, aanwezig. Tijdens Van Woedens voordracht raakte Breytenbach gémotioneerd.²³

Komrij's kloeke werk werd in september gepresenteerd. Van Woerden mocht bij die gelegenheid opnieuw van zijn liefde voor Jon-

kers oeuvre getuigen. De bloemlezing beschouwde hij als een inhaalmanoeuvre: 'Vijftig jaar mocht deze poëzie niet. Poëzie werd gezien als een politiek verschijnsel. Dit boek laat zien dat de taal zich eindelijk heeft losgezongen van de politiek.'²⁴ Ingrid Jonker was in Komrij's selectie met tien gedichten vertegenwoordigd, het maximum aantal dat hij reserveerde voor de allerbeste dichters. Hieronder bevond zich het inmiddels klassiek geworden vers 'Die kind'. Het werd een maand later wéér voorgedragen, tijdens een poëziemanifestatie in de kerk van Heineoord, ditmaal door de Zuid-Afrikaanse ambassadeur.²⁵ 'Die kind' was inmiddels uitgegroeid tot een literair symbool van het verzet tegen de Apartheid.

Vooraf Komrij spande zich in om Jonkers nagedachtenis te eren. Zo publiceerde hij in *NRC Handelsblad* een korte beschouwing over een van haar gedichten. In zijn stuk refereerde hij aan de cultstatus die de dichteres na haar dood had gekregen, vanwege haar zelf aangekondigde dood door verdrinking: 'Ingrid Jonker was dus gedoemd een mythe te worden.' In dat opzicht deed zij hem aan Georg Heym (1887-1912) denken. Deze Duitse expressionist was tijdens het schaatsen door het ijs gezakt en verdronken – een gebeurtenis die hij een jaar eerder reeds als droom in zijn dagboek had beschreven. Volgens Komrij vertegenwoordigde Jonker 'de mythe van de belofte, van de vernieuwing, van de moderne poëzie'. In feite viel ze tussen de wal en het schip; haar werk was niet van het verleden, maar ook nog niet van de toekomst. Daarom beschouwde hij haar als een 'voorlopersgestalte, als Perk en Lodeizen'. Een groot dichteres vond hij Jonker niet, hoewel ze een paar bijzondere verzen had geschreven, zoals 'My pop val stukkend'. Het gaat over een pop die uit het raam valt en op de straatstenen kapot valt. Bij Komrij wekte het gedicht associaties op aan 'Het lied der dwaze bijen' van Martinus Nijhoff.²⁶ Vergelijkingen met Perk, Lodeizen en Nijhoff: het canonisatieproces was in volle gang.

De reputatie van Ingrid Jonker in de Nederlandse literatuur werd verder gewestigd door de bloemlezing die Komrij in maart 2000 uit

haar werk samenstelde: *Ik herhaal je*. Het werd een tweetalige uitgave, met de oorspronkelijke tekst en vertalingen van Komrij.²⁷ Bij wijze van nawoord een dramatische levensschets. Daarin trok hij een parallel tussen het leven van de dichteres en haar vaderland. Haar persoonlijke ondergang hield volgens hem gelijke tred met het politieke trauma van Zuid-Afrika.

In de Nederlandse pers had de bundel over aandacht niet te klagen. Jonkers gedichten werden van meet af aan zuiver autobiografisch gelezen, als ontboezemingen van een overvol hart. Het was vooral Jonkers tragische leven dat tot de verbeelding sprak, vol armoede, ziekte, overspel, echtscheiding, politieke onrust, abortussen, slaappillen, inrichtingen, verbroken relaties, schrijnend geldgebrek en de dood. In *NRC* schreef men: 'Het mag dus wel een wonder heten in deze door (auto-)biografische ontboezemingen gefascineerde tijden, dat Jonker nog niet is "gemarkeerd" als martelares a la Sylvia Plath.'²⁸ Dat de krant op die manier zelf deze beeldvorming in de hand werkte, is duidelijk. De criticus Wam de Moor deinsde er niet voor terug om deze vergelijking te maken: 'Zoals de Amerikaanse dichteres Sylvia Plath zich afgewezen voelde door de wereld en een einde maakte aan haar leven, zo werkte in het leven en werk van Ingrid Jonker de afwijzing door haar ouders versterkt door in haar omgang met mannen.'²⁹

In andere recensies werd Jonker eveneens geportretteerd als een auteur met een dramatische levensloop. Ze zou de hand aan zichzelf hebben geslagen, omdat ze de kloof tussen ideaal en werkelijkheid niet langer kon verdragen. Een criticus merkte op dat Jonkers werk blijk gaf van een nostalgisch verlangen naar het verloren paradijs, dat ze slechts in de dood kon terugvinden: 'Hoe wrang ook, haar zelfmoord is van een poëtische schoonheid. Ingrid Jonker stierf in de armen van haar grote liefde – de zee – en wist daarmee eindelijk de tegenstelling [tussen ideaal en werkelijkheid] op te heffen.'³⁰ Ook in *De Groene Amsterdammer* werd haar leven opgevat als een dichtertijldeaal. Jonker was een leven lang zoekende, vond slechts troost in

haar verzen en maakte van haar leven een kunstwerk. Haar zelfgekozen dood hoorde daarbij: 'Sterven als kunst, als roeping'.³¹

Korreltjie niks is my dood (2001)

Op 24 oktober 2001 werd de VPRO-documentaire *Korreltjie niks is my dood* uitgezonden, van Saskia van Schak. Wederom stond Jonkers verscheurde leven centraal. Tal van betrokkenen haalden herinneringen op aan haar leven en haar (onvermijdelijke) dood. Ook dochter Simone werkte mee. Het bleek niet eenvoudig haar te lokaliseren. De filmmakers hadden vernomen dat ze in Fish Hoek op de markt werkte: 'Via een vroegere huisarts kregen we een adres. We belden aan bij een krakemikkig flatgebouw en daarna gebeurde er iets ontroerends: een soort Ingrid deed open. Dezelfde ogen, dezelfde uitstraling'.³² Een hoogtepunt in de film is het moment dat de documentairemakers een bezoek brengen aan de familie van een van de jonge slachtoffers van het bloedbad bij Nyanga. Een vrouw, de zus van het doodgegeschoten kind, had nooit van Jonker gehoord en wist evenmin dat Nelson Mandela het had voorgelezen. In de documentaire kreeg ze het voor het eerst onder ogen, vertaald in het Zoeloe. Ze was er zichtbaar door aangedaan.

In de kritiek werd de film zeer positief ontvangen. Breylen Breytenbach, die meermalen in de documentaire aan het woord komt, noemde Jonker 'weerloos, koppig, bederf, uitdagerend en kwesbaar zoals Marilyn Monroe'. De vergelijking met de Amerikaanse actrice zou vanaf nu geregeld terugkeren. Volgens Breytenbach ging Jonker ten onder aan de raciale ongelijkheid van haar land: 'In het Zuid-Afrika van toen heerste, net als nu nog altijd, een morele schizofrenie. Er is een sociale hel in een fysiek paradijs. Je kunt er als individu niks aan doen, er alleen stuk aan gaan. Zij is er stuk aan gegaan.'

In de Nederlandse dag- en weekbladen werd haar rol in de strijd tegen de Apartheid niet zo breed uitgemeten. Men stond vooral stil bij

haar bewogen leven. Zo betoonde criticus en televisiemaker Michael Zeeman zich onder de indruk van haar lotgevallen. Al eerder had hij in zijn programma *Zeeman met boeken* aandacht aan haar besteed. Ook hij legde de nadruk op haar levensloop, die hem eveneens aan Sylvia Plath deed denken: 'een markante, dominante vader, een snelle ontwikkeling van een groot poëtisch talent, heftige maar eindige affaires, uitzichtloosheid en wanhoop – en ten slotte de dood'. Hoewel Zeeman het een clichématig verhaal noemde, zorgde de kracht van de 'smakelijke' Afrikaanse taal, 'dat er toch altijd uit blijft zien als Nederlands-met-vakantie, frisser en voller dan we het gewend zijn', ervoor dat hij erdoor getimponneerd was.³³

Zwarte vinders (2003-2011)

Na de documentaire was Jonkers naam als dichteres gevestigd. De NS drukte dichtregels af op servetten, en vanaf nu dook Jonkers naam regelmatig op in dag- en weekbladen. Steeds weer werd haar tragische levensloop verhaald, haar eenzaamheid, haar doodsverlangen, en steeds weer de vergelijking gemaakt met Plath en Monroe. Die aandacht hing vermoedelijk samen met het thema van de Boekenweek van 2003: 'Styx, Leven en dood in de letteren'. Daar bleek Ingrid Jonker zich uitstekend voor te lenen.

Kader Abdolah ontleende de titel van zijn boek *Portretten en een oude droom* (2003) aan Jonkers gedicht 'Afscheid', dat de regel bevat: 'En leef jy in portrette en ou drome'.³⁴ De omwenteling van Zuid-Afrika bleek een inspiratiebron voor de schrijver: 'Ik ging naar Zuid-Afrika om in een grote spiegel te kijken en kwam sterker terug. Zuid-Afrika heeft mijn spiegelbeeld heel gemaakt.' In Zuid-Afrika hoopte hij te dromen hoe Iran zou zijn na een revolutie. Zo zette hij Jonkers poëzie in voor zijn eigen politieke zaak.³⁵ Ook andere kunstenaars lieten zich door haar inspireren; de lijst van muzikanten die haar werk

vertolken is schier oneindig. Een ding was duidelijk: Jonker had Nederland veroverd.

Komrij, pleitbezorger van Ingrid Jonker, werd in 2005 beschuldigd van heiling.³⁶ In 2000, na de publicatie van *Ik herhaal je*, was hij in Zuid-Afrika. Voor vijftigduizend rand, zo'n zesduizend euro, verwierf hij Jonkers nalatenschap: een koffer met brieven, foto's en manuscripten. Die was tot aan haar dood in 1997 beheerd door Ingrids oudere zus, Anna Bairos. Het meest opzienbarend waren cassettes met daarop Jonkers stem. In Zuid-Afrika sprak men er schande van dat nationaal erfgoed ontvreemd werd. André Brink noemde de verkoop onrechtmatig en immoreel. Dochter Simone diende een aanklacht in. Komrij was niet onder de indruk. Hij wilde haar literaire erfenis slechts veiligstellen:

Ik had niet gedacht dat ik zoveel kwaadwilligheid over me heen zou krijgen. De hele correspondentie van P.C. Hooft zwerft door Amerika, die van Henry Miller bevindt zich in Duitsland. Overal ter wereld heb je verzamelaars, het is doordormaalt, behalve bijbaan in Zuid-Afrika.³⁷

Alleen als Jonkers archief toegankelijk zou blijven voor onderzoekers, wilde Komrij het teruggeven. Uiteindelijk kwam men tot een schikking.³⁸

In 2007 werd bekend dat de actrice Carice van Houten de rol van Ingrid Jonker zou gaan spelen in een Engelstalige 'biopic' van Nederlandse makelij: *Smoke and Ockre*. De film verscheen in maart 2011 als *Black Butterflies*. Deze richt zich vooral op de moeizame relatie met haar vader, gespeeld door Rutger Hauer. Ingrid Jonker wordt erin gepresenteerd als een labiele figuur, het ene moment blij en uitgelaten, het volgende bitter en temeer geslagen. We zien haar echter ook als een vrijheidsstrijdster tegen Apartheid. Maar bovenal wordt ze getoond als een mooie vrouw, die met haar *sex appeal* het hoofd van mannen op hoi brengt. De talrijke vrijscènes in de film versterken dit idee. Op

het scherm ziet Jonker er nog mooier uit dan ze in werkelijkheid al was. Zo werd ze ook in de film als een Zuid-Afrikaanse Marilyn Monroe gerepresenteerd. De film was een succes, won prijzen en werd aan ruim vijftig landen verkocht. Aldus werd een breed publiek bereikt dat zo kennis kon maken met de Zuid-Afrikaanse dichteres. Na verschijning van de film plaatste Post.NL regels van 'Die kind' op een Frankeerzegel.³⁹

Bestuit

De receptie van Ingrid Jonker in Nederland begon in 1965 toen ze in Amsterdam verbleef. Daarna was het lang stil, totdat Mandela haar in 1994 opnieuw tot leven wekte. In Nederland werd ze vanaf toen gezien als een dichteres met een dramatisch leven, worstelend met de onoverbrugbare kloof tussen ideaal en werkelijkheid. Haar onstuimige liefdesleven en tragische zelfmoord spraken tot de verbeelding. André Brink beklagde zich erover dat de media van zijn vroegere minnares een mythe à la Sylvia Plath hadden gemaakt, die geen recht deed aan haar leven en werk.⁴⁰ Voor de literaire kwaliteit van haar poëzie, zoals de vorm en de thematiek, bestaat tot op de dag van vandaag in Nederland inderdaad weinig aandacht. Met de dood van Gerrit Komrij op 5 juli 2012 is de grootste pleitbezorger van haar werk heengegaan. Maar zijn missie is geslaagd. Inmiddels verscheen er zelfs een filmeditie van de bloemlezing *Ik herhaal je*, die al een twaalfde druk beleefde.⁴¹ Ingrid Jonker is nie dood nie. Ze leeft meer dan ooit.

Noten

- 1 Francken & Renders 2005, 64-65.
- 2 Francken & Renders 2005, 70-71.
- 3 'Onvlugting'. Jonker 1994, 17.

- 4 'Die kind wat dood geskiet is deur soldate by Nyanga'. Jonker 1994, 81.
- 5 Geiteerd naar Deloof 1987, 205.
- 6 Jonker 1994, 81.
- 7 South African Government Information: <http://www.info.gov.za/speeches/1994/170595002.htm>.
- 8 Vergelijk Keyser 2001.
- 9 Francken & Renders 2005, 11.
- 10 Melelerkamp 2003, 134.
- 11 *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 1964-1965*. Leiden 1965, 156-157.
- 12 Melelerkamp 2003, 136.
- 13 Melelerkamp 2003, 144.
- 14 'Wagyd in Amsterdam'. Jonker 1994, 120.
- 15 Melelerkamp 2003, 145.
- 16 Weblog Simon Vinkenooeg: <http://www.simonvinkenooeg.nl/archief/maart-2007.htm>.
- 17 Over deze kwestie zie Van Zyl 2000; Van Zyl 2001. Het originele gedicht is opgenomen in: Paul van Ostaïjen, *Verzamelde gedichten*. Ed. Gerrit Borgeers. Amsterdam 1996 (dertende druk), 140.
- 18 Jonckheere 1999, 120-121.
- 19 Van den Blink 1994.
- 20 Ester 1994.
- 21 Ester 1995.
- 22 Arensman 1999.
- 23 Breedt Bruyn 2001.
- 24 Van Hullen 1999.
- 25 Koster 1999.
- 26 Komrij 1999, 45-46.
- 27 Jonker 2001.
- 28 Vloet 2000.
- 29 De Moor 2000.
- 30 Anoniem 2000.
- 31 Keyser 2001.
- 32 Breedt Bruyn 2001.
- 33 Zeeman 2001.
- 34 'Afskeid'. Jonker 1994, 41.
- 35 Laning 2003.
- 36 Vermeulen 2005.
- 37 Quaedvlieg 2001.
- 38 Breedt Bruyn 200; Van den Akker 2005.
- 39 Francken 2012, 153.

- 40 Bossenna 2009.
- 41 Francken 2012, 153.

Bibliografie

- Anoniem, 'Zuid-Afrikaanse Ingrid Jonker krijgt postuum eerbetoon van Gerrit Komrij', in: *Eindhovens Dagblad*, 13 april 2000.
- Akker, Peter van den, 'Gerrit Komrij koopt Ingrid Jonker', in: *Zuidelijk Afrika* 9 (2005), afl. 3, 47.
- Arensman, Dirkjan, 'De Vijftigers zijn overzee populair', in: *Het Parool*, 1 februari 1999.
- Blink, Inge van den, "'Zuid-Afrika maakt je voor eeuwig een buitenstaander". Schrijver/kunstenaar Henk van Woerden over de Libris-prijs en het verboden kijken', in: *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 april 1994.
- Bossema, Wim, 'De rest van de dag was ik blind. Autobiografie apologie van André Brink', in: *de Volkskrant*, 30 oktober 2009.
- Breedt Bruyn, Marije, 'De dichter en de dood. Op zoek naar de Zuid-Afrikaanse cultdichter Ingrid Jonker', in: *Vrij Nederland*, 20 oktober 2001.
- Deloof, Jan, 'Ingrid Jonker. Een sentimenteel verhaal', in: *Ons Erfdeel* 30 (1987), 202-210.
- Ester, Hans, 'Ingrid Jonker', in: *Trouw*, 8 juli 1994.
- Ester, Hans, 'Een kind, verbijsterd door het verlies van haar dromen', in: *Trouw*, 21 april 1995.
- Francken, Eep, 'Op weg naar de crisis. De Afrikaanse literatuur in Nederland in 2011', in: *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 52 (2012), nr. 1, 151-155.
- Francken, Eep & Luc Renders, *Skrifwers in die strydperk. Krachtlijnen in de Zuid-Afrikaanse letterkunde*. Amsterdam 2005.
- Hullen, Machteld van, 'Nette akkers egalig grou, pophuisies rooi en blo', in: *de Volkskrant*, 18 september 1999.
- Jonckheere, Wilfred, *Van Mafeking tot Robbeneiland. Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1896-1996*. Nijmegen 1999.
- Jonker, Ingrid, *Verzamelde Werke*. Dertde, herziene uitgave. Kaapstad [etc.] 1994.
- Jonker, Ingrid, *Ik herhaal je. Gedichten*. Vertaling Gerrit Komrij. Tweede druk. Amsterdam 2001.
- Keyser, Gawie, *Vrouwe Zuid-Afrika*. Profiel: Ingrid Jonker', in: *De Groene Amsterdammer*, 20 oktober 2001.

- Komrij, Gerrit, *De Afrikaanse poëzie. 10 gedichten en een lexicon*. Amsterdam 1999.
- Koster, Peter, 'Het woord met kleine w, is kunst met grote K', in: *De Dordenaar*, 11 oktober 1999.
- Laning, Dick, 'Abdolah droomt in Zuid-Afrika', in: *Provinciale Zeeuwse Courant*, 28 mei 2003.
- Meetekamp, Petrovna (samt.), *Ingrid Jonker. Beeld van 'n digterstewe*. Vernont 2003.
- Moor, Wam de, 'Emotioneel abattoir', in: *De Gelderlander*, 20 oktober 2000.
- Quaedvlieg, Petra, 'Ontsnapping naar de kindertijd. Het leven en de literaire nalatenschap van Ingrid Jonker', in: *NRC Handelsblad*, 19 oktober 2001.
- Vernoulen, Bram, 'Rel om nalatenschap Jonker', in: *NRC Handelsblad*, 28 september 2005.
- Vloet, Corine, 'De Kaap in kaalvoetverzen. Liefde en dood bij Ingrid Jonker (1933-1965)', in: *NRC Handelsblad*, 24 maart 2000.
- Woerden, Henk van, 'De dag kent een smalle schaduw. Een levensschets van Ingrid Jonker', in: Ingrid Jonker, *Ik herhaal je. Gedichten*. Vertaling Gerrit Komrij. Tweede druk. Amsterdam 2001, 133-219.
- Zeeman, Michael, 'De twee levens van dichteres Ingrid Jonker', in: *de Volkskrant*, 20 oktober 2001.
- Zyl, Wium van, 'Vinkenoog en Jonker', in: *Die Burger*, 2000.
- Zyl, Wium van, 'Intrige rondom Jonker "sleep voort uit onkunde"', in: *Volksblad*, 16 maart 2001.

J.M. COETZEE ZOEKT DE WEEERSTAND OP VAN ZIJN LEZERS.

Aantekeningen bij de verfilming van *Disgrace* van J.M. Coetzee.

ANNIE VAN DEN OEVER

Inleiding

De verfilming van *Disgrace* uit 2008, met ster-acteur John Malkovich als David Lurie, is door de internationale (film)kritiek gekarakteriseerd als een 'decent, extremly faithful adaptation of Nobel laureate JM Coetzee's 1999 Booker-winning novel'.¹ Er bestaat enige consensus over dit oordeel.² Niettemin is 'decent' een kwalificatie die vragen oproept. Of wordt hiermee simpelweg bedoeld dat de filmmakers niet met de roman aan de haal zijn gegaan? Dat zij een politiek debat hadden vermeden, met felle persoonlijke aanvallen op Coetzee, zoals direct na het verschijnen van de roman in 1999 was gebeurd? Coetzee zelf was bang dat dit zou gebeuren. Hij stond daarom aanvankelijk terughoudend tegenover het plan om *Disgrace* te verfilmen, maar de uiteindelijke makers, het echtpaar Steven Jacobs (regie) en Anna-Maria Monticelli (script), haalden hem over.³

De reacties op hun film waren, vergeleken met die op de roman zelf, buitengewoon kalm, om niet te zeggen gelaten. Anders gezegd: de roman riep felle weerstand op, de film hoegenaamd geen. Dit duidt – behalve misschien op zekere politieke veranderingen in Zuid-Afrika – op een belangrijk verschil tussen de beide vormen: de film is zoveel minder *weerbarstig* dan de roman. Toch kan de film met enig recht